

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2000

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

**1. (a) Tofautisha nomino ambatano na nomino za kawaida kwa mifano miwili kwa kila moja
(b) Eleza kazi za vivumishi vya idadi kwa kutumia mifano mitatu**

(a)

Nomino ambatano ni nomino zinazoundwa kwa kuunganisha maneno mawili au zaidi ili kuleta maana mpya. Kwa mfano: *mashine-kazi* ni nomino ambatano inayomaanisha kifaa cha kufanya kazi, na *barua-pepe* ni nomino ambatano inayomaanisha ujumbe wa kielektroniki. Nomino hizi hujengwa kwa njia ya mchanganyiko wa maneno tofauti yanapounganishwa huunda nomino moja yenye maana maalum.

Nomino za kawaida ni nomino ambazo hutaja vitu au watu kwa ujumla bila kuwa na upekee au kuunganishwa na maneno mengine. Mfano wa nomino za kawaida ni *meza* na *kitabu*. Nomino hizi zinawakilisha vitu kwa namna ya kawaida na hazihitaji mchanganyiko wa maneno ili kuleta maana.

(b)

Vivumishi vya idadi vina kazi ya kuonesha kiasi au idadi ya vitu au watu waliotajwa katika nomino. Hivi husaidia kueleweka vizuri kwa kutaja kwa hakika wingi au upungufu wa kitu kilichotajwa.

Kazi ya kwanza ni kutaja idadi halisi ya nomino. Kwa mfano: *Watoto watatu walicheza uwanjani*. Neno *watatu* ni kivumishi cha idadi kinachoeleza ni watoto wangapi walicheza.

Kazi ya pili ni kuelezea jumla isiyoieleweka vizuri lakini inahusisha wingi. Mfano: *Watu wengi walihudhuria mkutano*. Neno *wengi* linaeleza idadi kubwa ya watu, ingawa haijatajwa hasa.

Kazi ya tatu ni kutoa wazo la ukomo au uhakika wa idadi. Mfano: *Kila mwanafunzi alitoa maoni yake*. Neno *kila* linaonesha kuwa hakuna mwanafunzi aliyebaki, kila mmoja alishiriki.

2. Bainisha mambo manne muhimu ya kuzingatia katika kuandaa mtaala wa somo la Kiswahili kwa shule za sekondari.

Jambo la kwanza ni malengo ya kitaifa ya elimu. Mtaala wa Kiswahili lazima uzingatie dira ya taifa ya elimu ambayo inalenga kukuza maarifa, ujuzi, na maadili miongoni mwa wanafunzi. Malengo haya husaidia kuelekeza ni nini kinatakiwa kufundishwa na kwa nini.

Jambo la pili ni mahitaji ya jamii. Mtaala wa Kiswahili unapaswa kuakisi mahitaji ya kijamii kwa kuwa lugha ni nyenzo ya mawasiliano. Hii ni pamoja na kukuza uwezo wa wanafunzi kutumia Kiswahili katika maisha ya kila siku, kazini, na katika nyanja za kijamii na kitaaluma.

Jambo la tatu ni uwezo wa wanafunzi. Katika kuandaa mtaala wa Kiswahili, ni lazima kuzingatia uwezo wa kiakili na wa lugha wa wanafunzi wa sekondari. Hii husaidia kuepuka kuwapa wanafunzi mzigo usioendana na kiwango chao cha maendeleo ya elimu.

Jambo la nne ni rasilimali zilizopo. Mtaala unapaswa kuandaliwa kwa kuzingatia upatikanaji wa walimu wenye ujuzi, vifaa vya kufundishia, muda wa somo, na mazingira ya shule. Rasilimali hizi huathiri utekelezaji wa mtaala kwa vitendo.

3. Chunguza kwa makini sentensi zifuatazo kisha bainisha aina ya tamathali za semi katika kila sentensi:

- (a) Alihema kama aliyehangaika nyikani**
- (b) Elimu ni ufunguo wa maisha**
- (c) Alizika matumaini yake**
- (d) Walilia kama watoto wachanga**

(a) Sentensi *Alihema kama aliyehangaika nyikani* ni tamathali ya semi ya **tashbihi**. Inatumia kiunganishi *kama* kulinganisha hali ya mtu anayepumua kwa shida na mtu aliyehangaika nyikani.

(b) Sentensi *Elimu ni ufunguo wa maisha* ni **methali** inayotumia picha ya *ufunguo* kuonyesha kuwa elimu hufungua fursa na mafanikio maishani. Hii ni methali inayobeba maana pana ya maadili.

(c) Sentensi *Alizika matumaini yake* ni **taashira** au **istiara**, kwa kuwa matumaini hayawezi kuzikwa halisi. Hii ni njia ya kifasihi ya kuonyesha kwamba mtu huyo alipoteza matumaini kabisa.

(d) Sentensi *Walilia kama watoto wachanga* ni **tashbihi**, kwa kuwa inalinganisha sauti ya kilio cha watu hao na sauti ya watoto wachanga kwa kutumia neno *kama*.

4. Tumia hoja nne kueleza umuhimu wa kutumia mitindo ya ushairi wa Kiswahili kama nyenzo ya ufundishaji wa maadili mashuleni.

Ushairi hufundisha maadili kwa njia rahisi na ya kuvutia. Mashairi huwa na vina na mizani inayorahisisha kuhifadhi ujumbe wa kimaadili kwa wanafunzi.

Mitindo ya ushairi huwafanya wanafunzi kuwa wabunifu. Kupitia tungo za ushairi, wanafunzi huweza kueleza hisia na maoni yao kuhusu masuala ya kijamii, na hivyo kukuza uwezo wa kujieleza kwa heshima na maadili.

Mashairi huibua mijadala ya kimaadili. Mwalimu anaweza kutumia tungo kuanzisha majadiliano darasani kuhusu maudhui kama uaminifu, uadilifu, na uwajibikaji.

Ushairi ni njia ya kurithisha mila na desturi. Maadili mengi huwasilishwa kupitia mashairi ya fasihi simulizi yanayoakisi maisha ya jamii na hivyo kuwasaidia wanafunzi kujifunza maadili ya kitanzania.

5. Tathmini maneno haya: ghala, barua, shikamoo, kazi, shule, sumu, kalamu, ibada kisha jibu yafuatayo:

- (a) Taja maneno manne yenye asili ya Kiarabu**
- (b) Eleza sifa mbili za sauti za maneno ya asili ya Kiarabu katika Kiswahili**

(a) Maneno manne yenye asili ya Kiarabu kutoka kwenye orodha ni: *ghala, ibada, kazi, na shule*.

(b) Sifa ya kwanza ni kuwepo kwa konsonanti zisizopatikana asili katika Kiswahili, kama *gh* katika *ghala*. Sauti kama hizi huashiria kuwa neno linaweza kuwa la kigeni.

Sifa ya pili ni matumizi ya silabi zinazobeba mdundo wa Kiarabu, kama vile mzizi wa maneno ya pande mbili au tatu, mfano *iba-da* au *ka-zi*, ambayo huendana na mizizi ya Kiarabu yenye mizani ya kihistoria.

6. Fafanua hatua nne za maandalizi ya somo la Kiswahili kwa kutumia muktadha wa darasa la Kidato cha Kwanza

Hatua ya kwanza ni kuchambua mtaala wa somo la Kiswahili ili kubaini malengo ya somo, maudhui, na matarajio ya wanafunzi. Hii humsaidia mwalimu kuelewa ni nini anatakiwa kufundisha.

Hatua ya pili ni kuandaa muhtasari wa somo kwa wiki au mwezi. Mwalimu hupanga masomo kwa mpangilio unaoendana na kalenda ya shule na upeo wa wanafunzi.

Hatua ya tatu ni kutayarisha andalio la somo lenye lengo, hatua za somo, mbinu, nyenzo, na tathmini. Andalio hili husaidia kufundisha kwa utaratibu ulioandaliwa mapema.

Hatua ya nne ni maandalizi ya vifaa vya kufundishia kama vile vitabu, kadi, picha, au vifaa vya TEHAMA. Hii hufanikisha uwasilishaji wa somo kwa njia ya kuvutia na yenye ufanisi.

7. Taja mambo manne yanayozingatiwa katika kujenga uwezo wa mwanafunzi kusikiliza na kuelewa taarifa ipasavyo.

Mambo ya kwanza ni kutumia lugha sahihi na ya wazi. Ili mwanafunzi aweze kuelewa, mwalimu lazima atumie Kiswahili fasaha kisicho na makosa ya sarufi.

Mambo ya pili ni mazingira tulivu. Mwanafunzi hawezi kuelewa ikiwa kuna kelele au vurugu darasani, hivyo ni lazima kuwe na mazingira yatakayowezesha usikilizaji wa makini.

Mambo ya tatu ni kutumia maswali ya kuchochea uelewa. Baada ya kutoa taarifa, mwalimu anaweza kuuliza maswali ya kufikirisha ili kuthibitisha kama wanafunzi wameelewa.

Mambo ya nne ni mazoezi ya mara kwa mara ya kusikiliza, kama vile kusikiliza habari, hadithi, au mashairi. Haya hujenga mazoezi ya kusikiliza kwa makini na kuelewa kilichoelezwa.

8. Tumia hoja nne kueleza namna vipindi vya redio na runinga vinavyoweza kuendeleza ujuzi wa lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi.

Vipindi vya redio na runinga huwasaidia wanafunzi kuongeza msamiati kwa kusikia maneno mapya katika muktadha tofauti. Hii huwasaidia kutumia maneno hayo vizuri katika mawasiliano ya kila siku.

Huwaongezea uwezo wa matamshi. Wanafunzi wanapowasikiliza watangazaji au waigizaji wanaotamka maneno kwa usahihi, huweza kujifunza namna bora ya matamshi na lafudhi.

Vipindi vya kielimu, kama vile vya fasihi au sarufi ya Kiswahili, huwasaidia wanafunzi kuelewa kwa kina vipengele vya lugha ambavyo wanaweza kuwa wanaviona kuwa vigumu darasani.

Huvutia wanafunzi kujifunza lugha kwa njia ya burudani. Vipindi vinapokuwa vya kuvutia, wanafunzi huhusiana navyo kwa karibu zaidi na hivyo kupata hamasa ya kuendelea kujifunza Kiswahili.

9. Eleza faida nne za kutumia maswali ya mahojiano kama mbinu ya upimaji wa lugha darasani.

Faida ya kwanza ni kuwawezesha wanafunzi kuonesha ujuzi wao wa mazungumzo ya ana kwa ana. Hii ni muhimu katika kujenga uwezo wa kujieleza kwa ufasaha.

Faida ya pili ni kutoa nafasi ya kupima uelewa wa mwanafunzi papo kwa papo. Mahojiano huruhusu mwalimu kugundua mapungufu ya uelewa kwa wakati huo huo.

Faida ya tatu ni kuongeza kujiamini kwa wanafunzi. Kwa kujibu maswali ya mahojiano, mwanafunzi hujifunza kuwasiliana bila woga mbele ya watu wengine.

Faida ya nne ni kuwa na uwezo wa kupima ustadi wa kusikiliza na kujibu. Maswali ya mahojiano huwalazimisha wanafunzi kusikiliza kwa makini na kujibu ipasavyo, jambo linalokuza uwezo wa lugha.

10. Tunga sentensi moja kwa kila kielezi kifuatacho:

- (a) Kielezi cha mahali**
- (b) Kielezi cha namna**
- (c) Kielezi cha wakati**
- (d) Kielezi cha kiasi**

(a) *Mwalimu alisimama pale alipokuwa na wanafunzi wake.* (kielezi cha mahali: *pale*)

(b) *Aliandika kwa haraka kabla muda haujaisha.* (kielezi cha namna: *kwa haraka*)

(c) *Tutakutana kesho baada ya kazi.* (kielezi cha wakati: *kesho*)

(d) *Alichoka sana baada ya kazi nzito.* (kielezi cha kiasi: *sana*)

11. Kwa kutumia hoja tano, fafania umuhimu wa matumizi ya vitendawili katika kukuza fikra na lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za sekondari.

Vitendawili huchochea fikra za kina kwa wanafunzi kwa kuwa huwapa nafasi ya kufikiria kwa makini ili kupata majibu ya mafumbo. Utatuzi wa kitendawili unahitaji mantiki, hivyo hujenga uwezo wa kufikiri kwa uangalifu.

Vitendawili hukuza msamiati kwa wanafunzi. Kupitia maneno yaliyomo kwenye vitendawili, wanafunzi hujifunza maneno mapya na namna ya kuyatumia katika muktadha sahihi wa Kiswahili.

Vitendawili huendeleza utamaduni wa Kiswahili. Kwa kujifunza na kutumia vitendawili, wanafunzi hutunza urithi wa lugha na mila za Kiswahili ambazo zilitumika kama njia ya mawasiliano na mafundisho ya jadi.

Vitendawili hutumika kama mbinu mbadala ya ufundishaji. Mwalimu anaweza kutumia vitendawili kama njia ya kuvutia wanafunzi na kuongeza ushiriki darasani, hivyo kuongeza ufanisi wa kujifunza.

Vitendawili hufundisha maadili. Maudhui ya vitendawili mengi hubeba mafunzo ya maadili, tabia njema, na busara za kijamii, ambavyo ni muhimu kwa wanafunzi wa sekondari katika kukuza mwenendo bora.

12. Eleza kwa kina mbinu tano za kifani zinazotumika na wahakiki katika uchambuzi wa kazi za fasihi simulizi.

Mbinu ya kwanza ni mbinu ya uchambuzi wa dhamira. Hii inahusisha kubaini ujumbe au mafunzo yaliyomo katika kazi ya fasihi simulizi. Wahakiki huchunguza ni ujumbe gani msingi unasisitizwa, kama vile maadili, mapenzi, au elimu.

Mbinu ya pili ni uchambuzi wa wahusika. Wahakiki hutathmini namna wahusika walivyojengwa, tabia zao, nafasi zao katika kazi, na mchango wao katika kufanikisha ujumbe wa kazi hiyo ya fasihi simulizi.

Mbinu ya tatu ni uchambuzi wa mtindo wa lugha. Hii inahusisha tathmini ya matumizi ya tamathali za semi, misemo, methali, na lugha ya picha inayotumika katika kazi ya fasihi simulizi. Mbinu hii husaidia kuelewa uzito na uzuri wa kazi hiyo.

Mbinu ya nne ni uchambuzi wa muundo. Wahakiki hutathmini jinsi kazi ya fasihi simulizi imepangwa, ikiwa na mwanzo, kiini na mwisho. Pia huangalia mpangilio wa matukio na namna yanavyojengwa kutoka hatua moja hadi nyingine.

Mbinu ya tano ni uchambuzi wa mandhari. Hii inahusu uchunguzi wa mazingira au wakati ambao kazi hiyo ya fasihi simulizi imejikita. Mandhari huathiri tabia za wahusika na muktadha wa ujumbe unaowasilishwa.

13. Kwa kutumia mifano, eleza hatua sita anazopaswa kufuata mwalimu katika kufundisha kipengele cha matamshi ya maneno ya Kiswahili.

Hatua ya kwanza ni kuchanganua malengo ya somo. Mwalimu anapaswa kufahamu anataka wanafunzi wajifunze nini, kwa mfano, kutofautisha kati ya matamshi ya konsonanti ngumu na nyepesi.

Hatua ya pili ni kuchagua nyenzo sahihi za kufundishia. Mwalimu anaweza kutumia vifaa vya sauti, rekoda, au mdomo wake kama chombo cha mafunzo kwa kurudia na kusikiliza maneno tofauti.

Hatua ya tatu ni kufundisha fonimu za Kiswahili. Mwalimu huwafundisha wanafunzi sauti za msingi za Kiswahili kama vile /p/, /b/, /t/, /d/, pamoja na tofauti zao katika matamshi.

Hatua ya nne ni kutoa mifano ya maneno. Mwalimu huwapa wanafunzi maneno kama *baba*, *paka*, *tamu*, *dawa* na kuwaelekeza namna sahihi ya kuyatamka kulingana na fonimu.

Hatua ya tano ni kufanya mazoezi ya matamshi. Wanafunzi hushirikishwa kurudia maneno kwa pamoja au mtu mmoja mmoja ili kujenga ufasaha na uelewa wa matamshi.

Hatua ya sita ni kutathmini uelewa wa wanafunzi. Mwalimu huuliza maswali au kutoa kazi ya mazoezi ya matamshi kama vile kubainisha sauti au kutamka maneno fulani ili kuhakikisha somo limeeleweka.

14. Eleza tofauti kati ya mtaala wa Kiswahili unaozingatia maudhui na ule unaozingatia umahiri kwa kutumia hoja sita.

Mtaala wa maudhui huzingatia zaidi kile kinachofundishwa. Unalenga kumpa mwanafunzi maarifa kwa kumimina taarifa nyingi kuhusu lugha ya Kiswahili, bila kuangalia sana uwezo wa mwanafunzi kutumia maarifa hayo.

Mtaala wa umahiri huzingatia kile mwanafunzi anaweza kufanya baada ya kujifunza. Unalenga zaidi kumwezesha mwanafunzi kutumia Kiswahili kwa vitendo, kama vile kuandika, kuzungumza, na kusikiliza kwa ufanisi.

Katika mtaala wa maudhui, mwalimu ndiye kitovu cha ujifunzaji. Anatoa maelezo mengi huku mwanafunzi akiwa msikilizaji. Lakini katika mtaala wa umahiri, mwanafunzi ndiye kitovu, hupeua nafasi zaidi ya kushiriki kikamilifu.

Mtaala wa maudhui huwa na lengo la kupimwa kwa mitihani ya kuandika zaidi. Hivyo, mwanafunzi hufundishwa kuelekea kwenye mitihani, badala ya kutumia lugha katika maisha ya kila siku.

Mtaala wa umahiri huweka mkazo kwenye kazi za vitendo, kama kuandika barua, kuandika insha, au kuwasiliana kwa mdomo, kwa lengo la kukuza umahiri halisi wa lugha.

Tofauti nyingine ni kuwa mtaala wa umahiri huzingatia maendeleo ya mwanafunzi mmoja mmoja kwa kuangalia ujuzi na uwezo wake binafsi, tofauti na mtaala wa maudhui unaotumia kipimo kimoja kwa wote.

15. Jadili changamoto zinazowakabili walimu wa Kiswahili katika matumizi ya zana za kufundishia na kujifunzia katika shule za sekondari za vijijini.

Changamoto ya kwanza ni uhaba wa vifaa vya kufundishia. Shule nyingi za vijijini hazina vitabu vya kutosha, vifaa vya kuona kama picha na video, au hata vifaa vya TEHAMA vinavyorahisisha ufundishaji wa lugha.

Changamoto ya pili ni ukosefu wa umeme au mtandao wa intaneti. Walimu hawawezi kutumia zana za kisasa kama projektia, redio au kompyuta, jambo linalozuia matumizi ya njia mbalimbali za ufundishaji wa Kiswahili.

Changamoto ya tatu ni mazingira duni ya kufundishia. Vyumba vya madarasa huwa na msongamano mkubwa wa wanafunzi au havina viti na meza vya kutosha, hali inayomzuia mwalimu kutumia zana za kufundishia ipasavyo.

Changamoto ya nne ni ukosefu wa mafunzo kazini kuhusu matumizi ya zana. Walimu wengi hawapati semina au mafunzo kuhusu jinsi ya kutumia vifaa vya kufundishia na kujifunzia vya kisasa.

Changamoto ya tano ni ukosefu wa motisha. Walimu wa vijijini hukosa motisha au hamasa ya kutumia zana kwa ubunifu kutokana na mazingira magumu wanayofanyia kazi na kutotambuliwa kwa juhudi zao.

16. Tumia hoja tatu chanya na hoja tatu hasi kueleza athari za matumizi ya mitandao ya kijamii katika kukuza na kudumisha lugha ya Kiswahili miongoni mwa vijana.

Hoja chanya ya kwanza ni kwamba mitandao ya kijamii huwezesha vijana kujifunza maneno mapya na matumizi sahihi ya Kiswahili kupitia mijadala ya mtandaoni na maandiko mbalimbali yanayochapishwa.

Hoja ya pili ni kwamba mitandao ya kijamii huwapa vijana fursa ya kuwasiliana kwa Kiswahili na watu wa makabila na maeneo mbalimbali, jambo linalosaidia kukuza matumizi ya lugha hii kitaifa.

Hoja ya tatu ni kuwa mitandao ya kijamii ni jukwaa la ubunifu wa lugha. Vijana hutumia Kiswahili kuunda mashairi, methali, vichekesho na hadithi, hivyo kuchangia ukuaji wa fasihi andishi na simulizi ya Kiswahili.

Hoja hasi ya kwanza ni matumizi mabaya ya lugha. Vijana wengi huandika Kiswahili kwa kifupi, mchanganyiko na bila kufuata sarufi, jambo linalochangia kuzorota kwa matumizi sahihi ya lugha.

Hoja ya pili ni kuwa mitandao ya kijamii hutawala na kuathiri kwa matumizi ya lugha za kigeni kama Kiingereza, jambo linalosababisha baadhi ya vijana kuipa Kiswahili hadhi ya chini au kuona lugha ya mtaani kuwa bora.

Hoja ya tatu ni kuwa baadhi ya maudhui yanayopatikana kwenye mitandao hayana maadili na huathiri maudhui ya Kiswahili yanayojenga jamii, kwani vijana huiga lugha za matusi au dhihaka zisizo na msingi.